

ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»

КОВАДЛО НІНА ПЕТРІВНА

УДК 323.17:316.6

**ПОЛІТИЧНИЙ ТРАДИЦІОНАЛІЗМ ТА ІННОВАЦІЇ В ПРОЦЕСІ
ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ УКРАЇНИ**

Спеціальність 23.00.02 – політичні інститути та процеси

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

ОДЕСА – 2011

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі політичних наук Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України

Науковий керівник: доктор політичних наук, професор
НАУМКІНА Світлана Михайлівна,
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського,
завідувач кафедри політичних наук

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор
Щедрова Галина Петрівна,
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля,
проректор з науково-педагогічної роботи

кандидат політичних наук,
Сорба Олександр Михайлович,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
доцент кафедри теорії та історії політичної науки

Захист відбудеться 29 квітня 2011 р. о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.06 в Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України (65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, ауд. 55)

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36)

Автореферат розісланий «28» березня 2011 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

С. І. Ростецька

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження обумовлена суперечливим характером процесу демократизації сучасної України. На противагу досить оптимістичним очікуванням інтелектуалів до 1980-х – п. 1990-х рр., криза комуністичної системи не призвела до радикальної модернізації українського соціуму та не завершилася встановленням у вітчизняній політиці консолідованого демократичного режиму. Замість цього, український суспільно-політичний організм являє собою класичну «кентаврину» структуру – гібридне утворення, що сполучає у своєму бутті елементи інноваційності на рівні формальних політичних інститутів і процедур та традиціоналізму на рівні ментальних структур. Поряд з цим, постаючи як конкурентні складові цивілізаційної матриці сучасної України, традиціоналізм та інновації потенційно здатні виступити в ролі важливих ресурсів субкультурної інтеграції та вагомих рушіїв суспільно-політичної модернізації країни. Необхідність винайдення алгоритму поєднання контраверсійних складових українського цивілізаційного коду в єдину світоглядну та мотиваційну систему його представників і виправдовує доцільність наукових досліджень культурних детермінант процесу демократизації України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження розроблене згідно з загальною науково-дослідною програмою кафедри політичних наук Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського «Трансформаційний процес в Україні: основні проблеми та умови їх вирішення» (№ держреєстрації 0109U000215), одним із виконавців якої є дисертант.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є обґрунтування евристичної доцільності сприйняття процесу демократизації України як такого, що діалектично поєднує в собі ретроспективні, проспективні та перспективні політичні і ментальні феномени. Обрана тема обумовила вирішення наступних дослідницьких завдань:

– дослідити ступінь розробки центральної проблеми даної дисертації у західній та вітчизняній наукових традиціях;

– визначити теоретико-методологічні принципи наукового аналізу культурних детермінант процесу демократизації, виявити зміст ключових наукових понять, використаних у дисертаційному проекті («традиція», «традиціоналізм», «інновація», «демократизація», «модернізація» тощо);

– проаналізувати зміст основних парадигмальних матриць облаштування соціального буття – Традиції та Сучасності, та виробити на цій основі відповідну базову концепцію дисертаційного дослідження в цілому;

– виявити специфіку реверсних тенденцій третьої хвилі демократизації у функціонуванні модерних європейських політій;

– з'ясувати особливості конкурентної взаємодії інноваційності та традиціоналізму у політичному розвитку сучасної України;

– проаналізувати зміст вітчизняного суспільно-політичного дискурсу крізь призму дихотомії його ретроспективних та перспективних складових.

Об'єктом дослідження слід вважати процес демократизації сучасної України, що розгортається в загальному контексті «третьої хвилі» поширення інститутів та процедур народоправства й поєднує в собі як універсальні тренди, так і суто національні особливості.

Предметом дослідження є специфіка взаємодії елементів традиціоналізму та інноваційності в становленні демократії в Україні в хронологічному періоді кінця 80-х років ХХ ст. – перше десятиліття ХХІ ст.

Методи дослідження. В основу методології дослідження демократичного транзиту закладена логіка сприйняття демократизації в ролі найрадикальнішої інновації, інкорпорація якої до структури конкретного соціуму викликає активізацію внутрішніх захисних механізмів та обумовлює функціонування системи за схемою часткового відторгнення і вибіркової адаптації нових елементів. Слідування зазначеній парадигмі, виправдовує включення до аналітичного інструментарію даного дисертаційного дослідження культурно-цивілізаційного і компаративного підходів, теорії соціалізації та комплексу емпіричних наукових методів: дискурсу і контент-аналізу, даних соціологічних опитувань, загальнонаукових методів пізнання тощо.

Використаний у дисертації культурно-цивілізаційний підхід, орієнтує дослідника на визнання багатоманітності трансформаційних процесів в країнах європейського та євразійського ареалів, стимулює до врахування нелінійності реалізації тренду демократизації на пострадянському просторі.

Використання компаративного методу обмежується у пропонованому дисертаційному проекті здійсненням порівняльного аналізу процесів політичного розвитку в країнах Західної і Східної Європи (Російська Федерація та Україна). Перший регіон у сучасному політологічному дискурсі, з огляду на розвиток демократичних структур, постає як еталонний, другий – як девіантний. В їхньому порівнянні та протиставленні виразно постають прояви політичного традиціоналізму, як складові більш масштабного процесу – реверсу «третьої хвилі демократизації».

Застосування в аналітичному інструментарії дисертації теорії соціалізації з її акцентуацією на процесах формування світоглядних детермінант найвпливовіших акторів суспільно-політичних процесів, дає змогу сфокусувати аналіз на індивідуальних та колективних адаптаційних практиках учасників демократичного транзиту.

Враховуючи те, що у транзитивному суспільстві окремі покоління здебільшого виступають у вигляді носіїв специфічних мов (унікальних комплексів цінностей та світоглядних детермінант), доцільним є включення до пізнавального арсеналу дисертації дослідницьких процедур контент-аналізу. Його використання є особливо важливим у пізнанні специфіки світоглядного коду елітарних акторів процесу демократизації України з урахуванням наявності в їхній свідомості протистояння ціннісних детермінант традиціоналізму та модернізму.

Вагоме місце у методології дослідження посідають й загальнонаукові методи: моделювання, аналізу та синтезу, абстрагування та сходження від абстрактного до конкретного тощо.

Таким чином, провідними принципами дослідницьких процедур виступають: плюралізм використання методів, комплексність аналізу, його верифікованість, критична наукова рефлексія тощо.

Наукова новизна одержаних результатів зумовлена сутністю центральної проблеми дисертаційного дослідження, адже питання співвідношення політичних інновацій та традиціоналізму в процесі демократизації України і досі не набули належного рівня наукової рефлексії. В межах дослідження отримано результати, що мають наукове значення:

Уперше:

- реалізована спроба концептуалізації феномену політичного традиціоналізму як реактивної моделі суспільного розвитку, породжену недоліками процесів наздоганяючої модернізації та демократизації, що здійснюється за процедурним сценарієм;

- запропонована аналітична пояснювальна схема політичної еволюції людства, яка репрезентує останню як процес, що розгортається між двома парадигмальними матрицями – Традицією та Сучасністю – та має нелінійну логіку реалізації;

- досліджено специфіку зростання реверсивних трендів демократизації в сучасних політиях європейського регіону. Виявлено основні чинники та напрямки рецепції феномену політичного традиціоналізму в країнах Центрально – Східної Європи;

- здійснено комплексне дослідження суспільно-політичного дискурсу сучасної України завдяки застосуванню методик та технік контент-аналізу. Виявлена специфіка ціннісного коду політичного класу України;

- обґрунтовано тезу про реалізацією українською елітою обмеженої програми осучаснення країни. У відношенні до рівня свідомості непривілейованих акторів процесу демократизації, зафіксована широка розповсюдженість цінностей етатизму, патерналізму та клієнтелізму, що уповільнює розвиток структур громадянського суспільства в Україні;

- апробовано дослідження специфіки політичного лідерства в Україні з використанням методик та технік структурної та прикладної лінгвістики.

Уточнено:

- сутність феномену «архаїзації» суспільно-політичних процесів та структур в країнах наздоганяючої модернізації;

- зміст концептів: «інверсія політичного розвитку», «влада – власність», «онтократія», «локалізм», «кентаврні соціальні структури», як складових більш широкого за змістом поняття – «політичний традиціоналізм».

Дістало подальшого розвитку:

- конкретизація змісту наукової теорії демократизації. Автором дисертації здійснена спроба обґрунтувати сутність процесів поширення інститутів та

структур народоправства як неодмінної складової тренду осучаснення (модернізації) конкретної суспільно-політичної системи;

– застосування методики точних дисциплін для вивчення фундаментальних змін в ментальних структурах основних акторів процесів суспільно-політичної модернізації;

– обґрунтування тези про необхідність засвоєння свідомістю провідних суб'єктів політичної інтеракції в Україні ціннісного коду демократизму як запоруки ефективного завершення модернізації країни в цілому.

Практичне значення одержаних результатів простежується по чотирьом основним напрямкам:

1. Науково-дослідницький: запропонована в дисертаційній роботі методологія може постати основою для подальшого дослідження проблем демократизації сучасної України;

2. Навчальний: концептуальні положення, висновки та рекомендації дисертаційного дослідження можуть бути використані під час розробки навчально-методичних матеріалів, необхідних для написання підручників та викладання спеціалізованих курсів із проблем соціально-політичної модернізації та демократичного транзиту у ВНЗ України;

3. Аналітичний: результати дисертаційного дослідження можуть бути використані у роботі спеціалізованих дослідницьких центрів, орієнтованих на вивчення проблем розвитку громадянського суспільства та вдосконалення діяльності управлінських структур української держави.

4. Прикладний: практичні рекомендації, що містяться у дисертаційному дослідженні, можуть постати основою для розробки та прийняття державної концепції політичної соціалізації молоді, відповідних законодавчих актів у напрямку вдосконалення інституційного дизайну вітчизняної політиї, нормалізації процесів міжрегіональної комунікації тощо.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації обговорювалися на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема: «Розвиток інноваційної культури суспільства» (м. Сімферополь, червень 2009 р.), «Соціально-політична інтеграція: локальний, регіональний і глобальний виміри» (м. Одеса, березень 2010 р.), «Ціннісний вимір політичної діяльності: теорія і практика розвитку сучасного українського суспільства» (м. Херсон, травень 2010 р.) Дисертація обговорювалася на методологічних семінарах кафедри політичних наук Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського (2007-2011 рр.).

Публікації. Концептуальна основа дисертації та її результати висвітлені в 4 наукових публікаціях, які надруковані у виданнях, затверджених ВАК України фаховими з політології.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, 3 розділів, 6 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи складає 198 сторінок. Список використаних джерел містить 196 найменувань (19 сторінок).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, вказано на зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначені об'єкт, предмет, сформульовані мета та основні завдання дослідження, охарактеризовано використані в роботі методи, її наукову новизну та практичне значення, подано відомості про апробацію теоретичних положень дослідження, його структуру та обсяг.

У **першому розділі «Теоретико-методологічні основи наукового аналізу процесів суспільно – політичного розвитку»** висвітлено стан зарубіжних та вітчизняних наукових розробок проблем демократичного транзиту крізь призму його культурних детермінант, розкрито зміст основних понять, узагальнено ключові принципи аналізу феноменів політичного традиціоналізму та інновацій, як складових процесу демократизації України.

У *підрозділі 1.1 «Європейське суспільствознавство про парадигми політичної еволюції людства: історія та сучасний стан»* розглядається еволюція наукових поглядів щодо характеру та основних алгоритмів реалізації політичного розвитку. Були проаналізовані праці видатних теоретиків в галузі політології, соціології, філософії тощо, які у різноманітних аспектах зверталися до проблем виявлення змісту, чинників та складових елементів процесу суспільно – політичної модернізації, стратегій адаптації людських колективів до різноманітних викликів, обумовлених ним.

З'ясовано, що у зарубіжній політичній науці, починаючи із середини ХХ ст., фіксується стала тенденція відмови від апології вестернізаторської моделі політичного розвитку, згідно з якою абсолютизувалося значення інновацій, а головними перешкодами на шляху модернізації проголошувалися «традиційність» та консервативні ціннісні уявлення (К. Поппер, Дж. Сорос). У сучасній транзитології традицію помірної оцінки ступеню впливу соціокультурних чинників на результати процесів модернізації та демократизації продовжують представники її «процедурного підходу» (Г. О'Доннел, Ф. Шміттер, Х. Лінц, А. Пшеворський).

Особливу увагу приділено аналізу неліберальних наукових концепцій суспільного розвитку, спрямованих на винайдення альтернатив радикальній західноцентричній модернізації (Е. Берк, Ж. де Местр, К. Шмітт, М. Ван ден Брук, Р. Генон, Ю. Евола та інші).

Визначено, що наслідком розчарування у вестернізаторській інтерпретації сутності демократичного транзиту, стало виникнення у сучасному західному суспільствознавстві нових наукових шкіл та напрямків досліджень: комунітаризму (А. Етціоні), соціології культурних досліджень (С. Холл), неоінституціоналізму (Д. Норт), структурного підходу в транзитології (Д. Растоу, Г. Алмонд, С. Верба, Р. Інглхарт) тощо. Представниками цих наукових шкіл стверджується сприйняття світового політичного процесу як стохастичного, такого, що передбачає різні критерії традиційності та інноваційності. По відношенню до вивчення суспільств, які демонструють різні моделі та етапи цивілізаційного розвитку, замість поняття «відсталості»

пропонується концепт «своєрідності». До проблемного поля політичної науки введені феномени «політичного традиціоналізму» та «кризи раціональності». Особлива увага західної наукової спільноти прикута до регіону Східної Європи та колишнього Радянського Союзу. Саме тут, на думку зарубіжних дослідників, процеси архаїзації сучасності проявляються у найвиразнішому вигляді (Д. Лестер, М. Седгвик, П. Кубічек).

Підтверджено особливий внесок російського суспільствознавства до розробки проблем співвідношення традицій та інновацій у політичному розвитку людських колективів. Зокрема, його представниками було запропоновано цілісну модель традиційного суспільства, як альтернативного шляху розвитку цивілізації (А. Першиц, С. Арутюнов, Л. Васильєв), концептуалізовані поняття «посткомунізму» (Ю. Мельвіль, І. Пантін), «архаїзації» (А. Ахієзер, В. Ачкасов, М. Чешков), «онтократії» (О. Дугін) тощо.

Зазначено, що специфікою вивчення культурних детермінант модернізаційних процесів українським суспільствознавством слід вважати порівняно меншу зацікавленість процесом вироблення абстрактних схем політичного розвитку та більшу акцентуацію на суто національних проблемах. Показовими в цьому відношенні є наукові розвідки таких видатних українських політологів, як А. Колодій, М. Михальченко, В. Фесенко, І. Курас, В. Базів та інші. Центральними проблемами досліджень вітчизняних науковців постали: суперечності процедурного сценарію демократизації України, вивчення контенту українського політичного дискурсу, функціонування «кентавричних» структур вітчизняного соціуму, феномени неопатримоналізму тощо.

У підрозділі 1.2 «Методологічні засади дослідження культурних детермінант процесу демократизації» визначено зміст основних наукових концептів – складових категоріального апарату дослідження: традиція, традиціоналізм, локалізм, інновація, тощо. Обґрунтовано доцільність використання комплексу аналітичних прийомів та процедур, який надає змогу адекватно відобразити діалектичний взаємозв'язок традицій та інновацій у процесі суспільно-політичної модернізації як на рівні загальнотеоретичної моделі, так і на практично-прикладному рівні.

Методологічна основа даного дослідження релевантна аналізу, здійснюваному за принципами «воронки причинності» (А. Ю. Мельвіль), та ґрунтується на діалектичній єдності системного і конкретно-історичного підходів, компаративного методу, теорії соціалізації (поколінний підхід) та комплексу емпіричних наукових методів: дискурсу і контент-аналізу, даних соціологічних опитувань і побудованих на їх основі робочих моделей.

Здійснення дослідницьких процедур відбувається за логікою сходження від найбільш загальних наукових підходів та теорій, що відображають макрочинники демократичного транзиту (культурно-цивілізаційний та системний підходи), через підходи і теорії середнього рівня, які розкривають особливості національного середовища, що зазнає трансформацій (компаративістська методика, теорія соціалізації), до власне емпіричного рівня аналітичних процедур, спрямованих на вивчення мікро-факторів процесу

демократизації (дискурсу та контент–аналізу). У відповідності до такої логіки, досягається реалізація принципів повноти, об’єктивності та верифікованості наукового аналізу проблеми співвідношення політичного традиціоналізму та інноваційності в процесі демократизації України.

У висновках до першого розділу зазначається, що у сучасному суспільствознавстві спостерігається поживлення інтересу до традицій, як фундаментальних культурних артефактів, визначаючих зміст та результати процесів демократизації країн, які не належать до західної частини людської цивілізації. Представники різних наукових напрямків та шкіл зарубіжної та вітчизняної політичної науки все більше схиляються до сприйняття сутності суспільно-політичної модернізації як діалектичного взаємозв’язку екзогенних та ендогенних чинників, конкурентної взаємодії традиціоналізму та інноваційності. Під впливом значної світоглядної трансформації, що відбувається у науковому середовищі, теорія інноваційного розвитку людства поступово позбавляється вестернізаторських ідеологічних елементів та ринкового економічного детермінізму. Завдяки поступовій «реабілітації» феномену традиції вона все більше наближається до визнання принципів синергії різноманітних культур і цивілізацій, набуває відчутного гуманістичного змісту.

У другому розділі «Сучасні політичні процеси: діалектика традицій та інновацій» виявлено специфіку процесу демократизації, як різновиду соціокультурних трансформацій, сформульовані еталонні моделі політичної еволюції людства, що відображають на загальнотеоретичному рівні сутність основних парадигм соціального устрою та пояснюють причини, засоби й особливості переходів від однієї з цих парадигм до іншої.

У підрозділі 2.1 «Парадигмальні моделі політичної еволюції: «Традиція» та «Сучасність» обстоюється теза про розгортання політичної еволюції людства між двома полюсами соціального устрою – «Традицією» та «Сучасністю».

Відзначено, що і традиційне, і модерне суспільства характеризуються особливим рівнем розвитку політичної свідомості, специфікою соціальної структури, динамікою різнопланових соціальних процесів, моделями реалізації владних відносин, принципами діяльності державних структур тощо.

Обґрунтовано, що системні характеристики традиційного суспільства забезпечувалися фундаментальними властивостями самого феномену традиції, до яких слід віднести: варіативність, телеологічність, ретроспективність та міфологічність, вибірковість, авторитарність тощо.

Доведено, що функціональна потужність традиції, як регулятора соціальності, обумовлюється її глибокою вкоріненістю у масовій та індивідуальній свідомості членів доіндустріального суспільства. Постаючи як самодостатній комплекс культурних артефактів та ментальних феноменів, традиція у досучасному соціумі виконувала роль своєрідного базису, на якому ґрунтувалася вся «надбудова» суспільно-політичних відносин. Характерними рисами останніх слід вважати: наявність чітких та константних кордонів між станами або кастами, централізацію та сакралізацію влади, патерналізм та

вороже ставлення держави до інституту приватної власності, домінування культур локальних спільнот тощо.

Визначається стохастичність характеру переходу людських спільнот від парадигмальної моделі Традиції до моделі Сучасності. Цей перехід (власне – модернізація), потребує зростання адаптивного потенціалу соціальної системи: вирішення проблеми її внутрішньої інтеграції, подолання негативних наслідків домінування локальних ідентичностей, ліквідації прірви між елітами та масами, орієнтації на свідомі форми солідарності. Фундаментальними характеристиками Сучасності, як самостійної парадигми суспільно-політичного розвитку, визначаються: раціональність, утилітаризм, індивідуалізм, інноваційність тощо.

Автор обстоює визначення політичного традиціоналізму як реактивної моделі суспільного розвитку, властиву країнам, що потерпають від стресів наздоганяючої модернізації.

У підрозділі 2.2 «Реверсні тенденції третьої хвилі демократизації у функціонуванні європейських політій» досліджуються сучасні кризові тенденції у функціонуванні інститутів народоправства в країнах Західної та Східної Європи.

У відношенні до політій «консолідованої демократії» основними причинами поширення феноменів нативізму, ксенофобії та релігійної нетерпимості називаються: вичерпаності «проекту народоправства» у тому варіанті, який його було сформульовано за часів доби Просвітництва, абсолютизація цінностей культурного плюралізму і, як наслідок, «балканізація» громадянського дискурсу, девіантні наслідки глобалізації (дисонанс між «локальним» середнім класом та «транснаціональною» елітою) тощо.

Обґрунтовано, що інверсійні тенденції, які спостерігаються в різноманітних сферах суспільного життя соціумів Центральної Європи та колишнього Радянського Союзу, викликані фундаментальними суперечностями модернізації «наздоганяючого» типу, спротивом традиціоналістськи налаштованих груп населення, невідповідністю цивілізаційних матриць реципієнтних соціальних структур та зовнішніх інновацій.

Обстоюється висновок про поступову еволюцію країн Заходу в напрямку більш консервативних, комунітарно – орієнтованих інваріантів демократичного врядування. У відношенні до політій Східної Європи, прогнозується зростання спроб впорядкувати хаос початкової стадії модернізації за допомогою архаїчних адаптивних тактик та стратегій як на рівні повсякденного буття пересічних громадян, так і на рівні функціонування політичних систем.

У висновках до другого розділу зазначається, що, згідно із запропонованою в даному дисертаційному дослідженні гіпотезою, політичну еволюцію людства слід розглядати як таку, що нелінійно розгортається між двома полюсами – парадигмами облаштування суспільного буття – Традицією та Сучасністю. Поступове просування від першого до другого під впливом комплексу екзогенних та ендогенних чинників і складає сутність процесу модернізації. Одним із важливих складників цього процесу слід розглядати й феномен

демократизації. Обґрунтовується положення, що, у разі спроб реалізації стратегії наздоганяючої модернізації, у структуру соціуму закладаються системні протиріччя, наслідком яких можуть постати масштабні кризи різної етіології, посилення тенденції до соціальної дезінтеграції та ентропії тощо. У сучасних умовах найбільш поширеною реакцією на зазначені суперечності прискорених трансформаційних процесів слід вважати традиціоналізм, який різними своїми елементами та в різних масштабах знаходить свій прояв як у політичному житті країн «консолідованої демократії», так і в функціонуванні суспільно-політичних систем Центральної та Східної Європи.

У третьому розділі «Демократизація України: суперечності процедурного сценарію» досліджується специфіка розвитку інститутів та процедур народоправства в Україні, яка репрезентується як класичний суспільно-політичний організм, залучений до процесу прискореної модернізації.

У підрозділі 3.1 «Україна: інноваційність та традиціоналізм у політичному розвитку» обґрунтовується теза, згідно з якою демократичний транзит в Україні слід розглядати як еталонний приклад конфліктної взаємодії елементів Традиції та Сучасності, що проявляється на всіх рівнях функціонування вітчизняного соціуму.

Відстоюється думка про дихотомію вітчизняної культурної традиції, орієнтовану одночасно на модель Сучасності та демократизму (проявляється, переважно на рівні формальних структур) та модель Традиції (повсякденні поведінкові інваріанти). Цей «кентавричний» характер українського соціуму чітко проявляється як у вертикальному вимірі – «колективних біографіях» еліти та мас – двох основних контрагентів процесу демократизації, так і у горизонтальному вимірі – ціннісний дисонанс представників регіональних субкультур, конфлікт поколінь тощо.

Автором констатується вичерпаність процедурного сценарію демократизації країни та стверджується необхідність інтеграції ціннісного коду демократизму до структур масової та елітарної свідомості як запоруки їхнього осучаснення.

У підрозділі 3.2 «Вітчизняний суспільно-політичний дискурс: дихотомія ретроспективних та перспективних складових» за допомогою аналітичних процедур контент-аналізу здійснюється ґрунтовне дослідження ціннісного коду української політичної еліти – провідного актора процесу демократизації країни.

Зазначається наявність у ментальності представників правлячої еліти непропорційного співвідношення цінностей традиціоналізму та інноваційності (з перевагою першого), а також найменша пріоритетність цінностей демократизму у порівнянні з контраверсійними орієнтаціями на естатизм. Отримані дані дають змогу зробити обґрунтований висновок про те, що вітчизняним політичним класом реалізується проект помірної модернізації країни без суттєвої орієнтації на парадигму народоправства.

У висновках до третього розділу зазначається, що демократичний транзит в Україні з самого свого початку актуалізував протистояння ретроспективних та перспективних складових вітчизняної політичної матриці. Внаслідок цієї конфліктної взаємодії, в усіх сферах життя соціуму створюються суперечливі структури, орієнтовані одночасно й на Традицію, і на Сучасність, чим, власне, й ускладнюється процес ефективної адаптації українців до викликів прискореної модернізації. Найпереконливішим доказом цьому є дихотомія вітчизняного суспільно-політичного дискурсу, яка перешкоджає процесам консолідації громадянського суспільства, оптимізації вертикальної комунікації та встановленню демократичного контролю над функціонуванням держави.

Сучасний рівень розвитку інститутів народоправства в Україні дає підстави констатувати завершення демократичного транзиту, здійснюваного за процедурним сценарієм. Наступним очікуваним етапом має стати етап консолідації демократії завдяки адаптації її ціннісного коду свідомістю основних акторів вітчизняних модернізаційних процесів.

У висновках викладаються основні результати і підсумки дисертаційної роботи, які були отримані в ході дослідження.

1. До другої половини ХХ ст. у дослідженні європейським суспільствознавством основних парадигм політичного розвитку людства домінуючою була класична ліберальна концепція, що віддавала перевагу модерним громадянським зв'язкам та раціональним формам бюрократичного врядування, ставлячись упереджено до примордіальних чинників облаштування суспільного буття. Найповнішого втілення ці постулати набули в межах ранніх теорій модернізації й демократизації та найбільш виразно постали, зокрема, у методологічному протиставленні «відкритого» (західного, ліберально-демократичного) суспільства суспільству «закритому» (східному, трайбалістичному та приреченому на стагнацію).

2. Розчарування в західноцентричних концепціях модернізації та демократизації, обумовлене серйозними девіаціями неоглядної реалізації їхніх рецептів у країнах «другого» та «третього» ешелонів розвитку, обумовило рецепцію досліджень ендогенних чинників демократизації у роботах таких класиків сучасної політології, як Д.Растоу, Г.Алмонд, С.Верба, Р.Інглхарт. Представниками західної та вітчизняної інтелектуальних традицій були ґрунтовно досліджені такі феномени, як: «традиційне суспільство» та «влада – власність» (Л. Васильєв, Ю. Півоваров), «соціальний кентавризм» (Ю. Левада, М. Мнацакарян, Т. Рассадіна), «архаїзація суспільного життя» (А. Ахієзер, В. Ачкасов, М. Чешков), співвідношення традицій та інновацій (А. Колодій, М. Михальченко), «дихотомії цивілізаційних матриць» (В. Фесенко, І. Курас, В. Базів) тощо.

3. Визнаючи вагомий внесок до розробки питань співвідношення традицій та інновацій, зроблений дослідженнями вітчизняних та закордонних науковців, автор дисертації констатує наявність значних лакун у побудові цілісної пояснювальної системи розгортання політичної еволюції. Зокрема, і досі відсутня цілісна аналітична модель політичного традиціоналізму, мало

вивченими залишаються реверсивні тенденції у розвитку сучасних демократичних режимів тощо.

4. Аналіз значного теоретичного та емпіричного матеріалу, зібраного та систематизованого в межах сучасного суспільствознавства, дає авторові дисертації підстави інтерпретувати функціонування багаточисленних людських колективів як таке, що розгортається між двома парадигмальними матрицями облаштування соціального буття – Традицією та Сучасністю. Кожна з них постає як унікальний алгоритм функціонування соціальної системи та самодостатній антропологічний проект, визначаючи унікальну динаміку функціонування соціумів, особливу логіку їхньої інноваційної діяльності, напрямки адаптаційних тактик та стратегій тощо. Відповідно до цього, процес модернізації слід тлумачити як перехід, що здійснюється конкретною суспільно-політичною системою від парадигмальної матриці Традиції до її антипода – матриці Сучасності. Такий перехід передбачає докорінну зміну виробничих практик та відносин власності, логіки функціонування управлінських структур, світоглядних настанов індивідуальних та колективних акторів модернізаційних процесів тощо. Невід'ємною складовою процесу «осучаснення» слід розглядати й процес демократизації, який, за формою, означає поступове відкриття політичного простору для непривілейованих індивідів та їхніх груп, а за змістом – призводить до підвищення адаптивного потенціалу соціальної системи в цілому. Приклади модернізації без демократизації, які демонструють окремі політії «третього світу», є випадками неповного транзиту. Його продуктом постають нестабільні, схильні до ентропії соціуми.

5. Перехід від парадигмальної матриці Традиції до матриці Сучасності не є моновекторним, детерміністським процесом. Фрустрації, обумовлені економічними негараздами прискореної модернізації та нестабільністю початкових етапів демократизації, викликають реверсивні тенденції в бутті перехідних суспільств, обумовлюючи «хвильовий» або «коливальний» характер їхнього розвитку.

6. Процес демократизації сучасної України презентує класичний варіант конкурентної взаємодії модерних та традиційних елементів єдиної соціальної системи. Обумовлений, з одного боку, кентавричним характером української політичної традиції (сполучення європейських та євразійських культурних інваріантів) та специфікою процедурного сценарію своєї реалізації (провідна роль пострадянської еліти), з іншого, найбільші успіхи він демонструє переважно у розбудові інституційного дизайну вітчизняної політії. Ґрунтовний аналіз особливостей світоглядного коду двох основних акторів транзиту в Україні – еліти та мас, здійснений в межах дисертаційного дослідження, переконує в актуальності подальшого «осучаснення» свідомості громадян шляхом тривалого засвоєння цінностей демократизму.

На основі здійсненого в дисертації узагальнення емпіричних і теоретичних даних, автор вважає за доцільне сформулювати наступні практичні рекомендації:

1. Розробка та впровадження у життя єдиної «Державної концепції політичної соціалізації молоді» з чіткою орієнтацією основних постулатів на цінності толерантності, територіального патріотизму, громадянської активності тощо.

2. Прийняття і реалізація комплексної державної програми підвищення соціального статусу освітян, науковців та митців – провідних творців національної культури та визначних «конструкторів» модерної загальногромадянської ідентичності.

3. Докорінна реформа виборчого законодавства з метою формування повноцінних політичних партій – інституційних посередників між структурами громадянського суспільства та політичною системою. Основним принципом реформування існуючої пропорційної системи, повинен стати перехід на норми голосування за відкритими, регіонально-спеціалізованими партійними списками кандидатів на владні посади.

4. Посилення державного контролю над діяльністю радикальних політичних партій та громадських об'єднань, які пропагують ідеї етнічного націоналізму.

5. Введення для офіційних посадових осіб мораторію на дискусії щодо суперечливих подій історії різних регіонів України, етнічних, конфесійних та територіальних громад країни тощо. Суворе дотримання принципів секулярного характеру державної влади, відокремлення функцій держави й церкви.

6. Деретуляція державної внутрішньої політики як передумова прискорення процесів формування середнього класу та громадянського суспільства в Україні. Забезпечення об'єктивності та неупередженості правосуддя як запоруки запобігання «селективної юстиції» тощо.

7. Вдосконалення вітчизняного законодавства у напрямку реального захисту майнових прав громадян, розмежування влади та бізнесу і, таким чином, забезпечення демонтажу неформальних структур «влади – власності», як релікту доіндустріальної епохи та підґрунтя для корупції на рівні державних структур.

8. Заснування громадського телебачення, як засобу оптимізації горизонтальної комунікації між різними регіональними субкультурами України та формування загальнонаціональної ідентичності на засадах культурного плюралізму й толерантності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Коваadlo Н. П. Парадигма моделі політичної еволюції: діалектика «Традиції» та «Сучасності» Н. П. Коваadlo // Перспективи. Науковий журнал. Серія: філософія, історія, соціологія, політологія. ПНПУ імені К. Д. Ушинського. – 2009. – № 2 (46). – С. 76–81.
2. Коваadlo Н. П. Українська демократизація: діалектика традиціоналізму та інноваційності / Н. П. Коваadlo // Вісник Одеського національного університету. Соціологія і політичні науки: [зб. наук. праць / наук. ред. І. М. Коваль.]. – 2009. – Т. 14. – Вип. 13. – С. 533–542.

3. Коваadlo Н. П. Реверсні тенденції демократизації: особливості політичного дискурсу в сучасній Україні / Н. П. Коваadlo // Актуальні проблеми політики : [зб. наук. праць / голов. ред. Ківалов С. В.; відп. за вип. Кормич Л. І.]. – Одеса : ПП «Фенікс», 2010. – Вип. 39. – С. 152–162.
4. Коваadlo Н. П. Країни консолідованої демократії: загрози реверсу політичного розвитку / Н. П. Коваadlo // Вісник СевНТУ. Серія: Політологія [зб.наук.праць / голов. ред. Пашков Є. В.; наук. ред. Чемшит О. О.]. – Севастополь. – 2010. – Вип. 112. – С. 102–106.

АНОТАЦІЯ

Коваadlo Н. П. Політичний традиціоналізм та інновації в процесі демократизації України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, Одеса, 2011.

Дисертація присвячена дослідженню проблеми співвідношення політичного традиціоналізму та інновацій в процесі демократизації України. Сформульовано відправну концептуальну модель розгортання політичної еволюції людства. Згідно з нею, остання розгортається між двома парадигмальними моделями – Традицією та Сучасністю і передбачає наявність двох проміжних інваріантів: перехідного – варварства та інверсійного – традиціоналізму.

Здійснено порівняльний аналіз політичного розвитку країн Західної та Східної Європи на сучасному етапі. Прогнозується поступова еволюція країн консолідованої демократії у бік більш консервативних – комунітарних форм врядування та посилення традиціоналістських складових у функціонуванні політичних систем країн Східної Європи.

За допомогою аналітичних процедур контент – аналізу було досліджено специфіку ціннісного коду української політичної еліти. Виявлено, що головним завданням демократизації в Україні є інтеграція ціннісного коду демократизму до ментальних структур представників політичної еліти та громадськості країни.

Ключові слова: демократизація, інновації, сучасність, політичний традиціоналізм, політичний розвиток, політичний дискурс, ретроспективна залежність, етатизм.

АННОТАЦИЯ

Коваadlo Н. П. Политический традиционализм и инновации в процессе демократизации Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02. – политические институты и процессы. –

Государственное учреждение «Южно-Украинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского, Одесса, 2011.

Диссертация посвящена изучению проблемы соотношения политического традиционализма и инноваций в процессе демократизации Украины.

Под влиянием значительной мировоззренческой трансформации, которая происходит в научной среде, теория инновационного развития человечества постепенно лишается вестернизаторских идеологических элементов и рыночного экономического детерминизма. Благодаря постепенной «реабилитации» феномена традиции она все больше приближается к признанию принципов синергии различных культур и цивилизаций, приобретает осязаемый характер гуманистического содержания.

Признавая значительный вклад в разработку вопросов соотношения традиций и инноваций, сделанный исследованиями отечественных и зарубежных ученых, автор диссертации констатирует наличие значительных лагун в построении целостной пояснительной системы развертывания политической эволюции. В частности, до сих пор отсутствует целостная аналитическая модель политического традиционализма, не достаточно изученными остаются реверсивные тенденции в развитии современных демократических режимов и т. п.

На основе тщательного анализа многочисленных эмпирических и теоретических данных была сформулирована отправная концептуальная модель осуществления политической эволюции человечества. Согласно данной модели, процесс модернизации разворачивается между двумя парадигмальными моделями – Традицией и Современностью и предполагает наличие двух промежуточных вариантов: переходного – варварства и инверсионного – традиционализма. Каждая из предложенных парадигмальных моделей выступает как самодостаточный политико-антропологический проект, предполагающий наличие специфической системы социальных отношений, производственных практик и поведенческих инвариантов, глубоко укоренённых в структурах сознания индивидов и их групп. Внешним проявлением данной специфики необходимо считать уникальные алгоритмы функционирования политико-управленческих институтов, конституирующих и легализирующих существующую модель.

Доказано отсутствие единого варианта перехода от одной парадигмальной модели организации социального бытия к другой. Подчёркнут стохастичный и нелинейный характер модернизационного развития социумов. Утверждается, что фрустрации, обусловленные стрессами догоняющей модернизации и нестабильностью начальных этапов демократизации, порождают реверсивные тенденции в бытии переходных обществ, определяя, тем самым, «волновой» характер их развития.

Обосновывается мысль о необходимости восприятия процесса демократизации в качестве одной из наиболее радикальных инноваций, составляющих содержание феномена модернизации как такового.

Выявлены основные причины реверсивного тренда в развитии «третьей волны» демократизации. Осуществлён сравнительный анализ политического развития стран Западной и Восточной Европы на современном этапе. В качестве основных причин рецепции европейского традиционализма названы: исчерпанность проекта демократии в смысловых рамках, определённых идеологией Просвещения; негативные последствия глобализации, проявляющиеся в растущем отчуждении «локального» среднего класса и «транснациональной» элиты; усиливающаяся, вследствие незаконной миграции, конкуренция за рабочие места и т.д.

Прогнозируется постепенная эволюция стран консолидированной демократии в направлении более консервативных – коммунитарных форм управления и усиление традиционалистских составляющих в функционировании политических систем стран Восточной Европы.

Исследована специфика конкурентного взаимодействия элементов политического традиционализма и инновационности в процессе догоняющей модернизации украинского социума. Обоснован вывод о «кентаврическом» характере отечественного общественно-политического организма. Отмечается, что, в отличие от Российской Федерации, в Украине не произошло воскрешения традиционалистского феномена «онтократии», а модель «самодержавной власти» реализована лишь отчасти. Вместе с тем, чётко прослеживается наличие таких антимодернистских социальных структур, как «власть – собственность», патернализм и клиентелизм.

При помощи аналитических процедур контент – анализа была исследована специфика ценностного кода украинской политической элиты – основного актора процесса демократизации, осуществляемого по процедурному сценарию.

Выявлено, что главной задачей демократизации в Украине является интеграция ценностного кода демократизма ментальными структурами представителей политической элиты и общественности страны.

Ключевые слова: демократизация, инновации, современность, политический традиционализм, политическое развитие, политический дискурс, ретроспективная зависимость, этатизм.

SUMMARY

Kovadlo N.P. Political traditionalism and innovations in the process of democratization of Ukraine. – Manuscript.

Dissertation on competition of scientific degree of candidate of political sciences on specialty 23.00.02 – political institutes and processes. – State authority «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky, Odessa, 2011.

The dissertation studies the problem of correlation of political traditionalism and innovation in the process of democratization of Ukraine. Formulated a conceptual model starting deployment political evolution of mankind. According to it, the latter takes place between two paradigmatic models - tradition and modernity and assumes

that two intermediate invariants: the transition - and barbarism inversion - traditionalism.

The comparative analysis of the political development of Western and East Europe today. Predicted the gradual evolution of consolidated democracy toward a more conservative - communitarian forms of governance and strengthening of traditionalist elements in the functioning of political systems in East Europe.

Using analytical procedures content - it is investigated the value code of the Ukrainian political elite. It is discovered that a main task to democratization in Ukraine is integration of the valued of democracy to the mental structures.

Key words: democratization, innovations, modernity, political traditionalism, political development, political discourse, path dependency, etatism.